

T. WILKINSON, *Eski Mısır, M.Ö. 3000'den Kleopatra'ya Bir Uygarlığın Tarihi, İstanbul, 2013, Say Yayınları, 688 Sayfa (96 resim ve 11 harita ile birlikte). Çev.: Ümit Hüsrev Yolsal. ISBN: 9786050202113*

F. Ezgi ÇELİK*

Akdeniz, Asya ve Afrika'nın kavşağında yer alan eski Mısır uygarlığı, yüzyıllar boyunca halkların ve kültürel etkilerin kaynaştığı bir yer olarak, pek çok araştırmacının ilgisini çekmiştir. Eserin amacı, akademik ya da popüler çalışmaların sayfalarında bulunandan daha yoğun ve dengeli bir eski Mısır uygarlığı betimlemesi vermek; firavunların hükümdarlığı altında yaşamı belirleyen inişleri ve çıkışları, başarıları ve başarısızlıkları, cesareti ve barbarlığı gözler önüne sermektir. Bunu yaparken Eski Mısır Tarihi'nde iz bırakan araştırmacılara ve onların keşiflerine ilişkin göndermelere yer verilmektedir.

Eser Önsöz, Kısım I: Kutsal Hak (M.Ö. 5000-2175), Kısım II: Masumiyetin Sonu (M.Ö. 2175-1541), Kısım III: İktidar ve Şan (M.Ö. 1541-1322), Kısım IV: Askeri Kudret (M.Ö. 1322-1069), Kısım V: Değişim ve Çürüme (M.Ö. 1069-1030), Sonsöz, Notlar, Kaynaklar, Teşekkürler ve Dizin bölümlerinden meydana gelmektedir.

Kısım I: Kutsal Hak bölümü (37-153), M.Ö. 5000-2175 yılları arasında geçen tarihsel olayları ele alan, Başlangıç, Tanrı Vücut Buluyor, Mutlak İktidar, Yeryüzündeki Cennet, Sonsuzluk Garantisi isimli alt başlıklardan oluşmaktadır ve Eski Mısır'ın ilk yükseliş ve çöküşünden başlayarak; piramit çağında ulaşılan kültürel zirveyi, kutsal kral ideolojisini, monarkın kutsal otoriteye sahip olduğu inancının ilan edilip yaygınlaştırılmasını ve sonraki üç bin yıl boyunca monarşinin tek kabul edilmiş yönetim biçimi olarak kalmasını ele almaktadır. Eski Mısır Tarihi'nin başlangıcına işaret eden nesne olan ikonlaşmış Narmer Paleti ile *Başlangıç* bölümüne (41-64) giriş yapan yazar, onun vasıtasıyla Mısır'ın ilk kralı, Mısırlıların teknik becerileri ve kültürel kimliklerine dair saptamalarda bulunur. Mısır'ın varoluşunda en büyük etken olan Nil Irmağı, sadece uygarlığın ilham kaynağı olması açısından değil, kraliyetin gelişimine, orduların faaliyetlerine, tanrıların geçit törenlerine ve dikilitaşların taşınmasına sağladığı faydalarla bu bölümde yer bulur. *Tanrı Vücut Buluyor* isimli alt başlıkta (65-82), Mısır zamandizininin kültürel başarılarına odaklanmaktan çok, kralların sülalelerine dayanan bir şema kullanması üzerinde durulur. Ayrıca, devletin oluşum süreci boyunca, kralların ideolojilerini sergilemek için seçtikleri çeşitli yollara değinilir. *Mutlak İktidar* isimli alt başlıkta (83-103) yazar, uzun dönemde başarılı olmak için ideolojinin tek başına yeterli olmayacağını, meşruluk iddialarını güçlendirecek etkin bir iktisadi denetimin de olması gerektiğini anlatır; Eski Mısır'daki tarım ve vergilendirme esaslarından söz eder. Bununla birlikte mutlak iktidarın devamlılığını sağlamak için inşa edilmeye başlanan piramitlere değinir. *Yeryüzündeki Cennet* (104-127), farklı kraliyet mezarlıklarının, her kralın 'mükemmel tanrı' olduğu düşüncesi ile inşa ettirdiği farklı piramitlerin, piramitlerin inşası esnasında ortaya çıkan sorunların, sorunların çözümlerinin ve bu esnada kullanılan yapı maddesi ve işgücünün sayısal veriler ile ortaya konduğu kısımdır. *Sonsuzluk Garantisi*

* MA., Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Antalya, ezgicelik@akdeniz.edu.tr

(128-153) alt başlığında ise kraliyet ailesindeki anlaşmazlıkları, toplumsal sınıflar arası eşitsizlikleri ve bu eşitsizliklerin izlerinin görüldüğü mezar mimarisine değinilmiştir.

Kısım II: Masumiyetin Sonu bölümü (157-251), M.Ö. 2175-1541 yılları arasında geçen tarihsel olayları anlatan, İç Savaş, Ertelenen Cennet, Tiranlığın Yüzü, Acı Hasat alt başlıklarından oluşmakta olup, Mısır Uygarlığı'nın Eski Krallık'ın sonu ile Yeni Krallık'ın başlangıcı arasında kalan altı yüzyıl boyunca yaşadığı sıra dışı yükselişlerin ve çöküşlerin izlerini sürer. Siyasi parçalanma, iç savaş ve merkezi denetimin yeniden kurulması; kültürel yenilenme, istila edilme ve tamamen ortadan kalkma tehlikesi ile karşı karşıya kalan uygarlığın, zor dönemlerin de nabzını yoklar. Yazar, *İç Savaş* alt başlığında (160-185), Mısır iç savaşını ve bunun dört nesile yayılan etkilerini dile getirir. *Ertelenen Cennet* (186-206), ölümü takıntı haline getirmiş gibi görünen Eski Mısır uygarlığının, ölümü alt etme kaygılarını analiz eder. Öteki dünyada hayat olduğu inancının ve bu yeni hayat için gereken hazırlıkların geçmişine değinir. *Tiranlığın Yüzü* isimli alt başlıkta (207-232) Mısır iç savaşının galibi ve İki Ülke'nin birleştiricisi Kral Mentuhotep'in, daha sonraki Mısırlı nesiller tarafından büyük bir kurucu figür olarak kabul edilmesinden, maddi ve kültürel bakımdan zenginleşen Mısır'dan bahsedilir. *Acı Hasat* isimli alt başlıktaki (233-251) değerlendirmeler, Mısır'ın kuzeyden ve güneyden gelen yabancı güçler tarafından işgal edilmesi, Hyksos hükümdarlığı altına giren Mısır ve bu hükümdarlık sayesinde gelişen Avaris kenti üzerinde yoğunlaşır.

Kısım III: İktidar ve Şan bölümü (253-371), M.Ö. 1541-1322 yılları arasında geçen olayları anlatan, Yeniden Kurulan Düzen, Sınırların Genişletilmesi, Kral ve Ülke, Altın Çağ, Kral Devrimi alt başlıklarından oluşmaktadır. Kısım III, genel olarak, ulusal yenilenmeden çöküşe ve çürüyüşe XVIII. Sülale'nin yükselişinin ve çöküşünün, zaferinin ve trajedisinin taslağını çıkarır ve Mısır'ı yabancı boyunduruğundan kurtaran Kral Ahmose ve onun soyundan gelenlerin, monarşi kültürünü yenilenmiş bir coşkuyla yaymalarını kaleme alır. *Yeniden Kurulan Düzen* alt başlığında (257-278) vurgulanan Kral Kamose'nin, kurduğu askeri ve psikolojik stratejilerle Mısır'ı tamamen Hyksos'lardan (Çoban Krallar) arındırma arzusudur. *Sınırların Genişletilmesi* alt başlığında (279-302) öne çıkan konu, Tutmosis'in Mısır'ın uluslararası alanda büyük bir devlet ve Orta Doğu'nun gelişen diğer imparatorluklarının bir eşiği olarak kabul edilmesini arzulaması ve bunun üzerine Yakın Doğu'ya seferler düzenlemesidir. Tutmosis öldüğünde miras olarak sınırları Suriye'den Afrika'ya uzanan bir Mısır İmparatorluğu bırakır. Yakın Doğu'nun büyük kralları Babil, Asur, Mittani ve Hitit, artık Mısır'ı da kendileri gibi asil bir imparatorluk olarak kabul etmişlerdir. *Kral ve Ülke* alt başlığında (303-323) rahiplik ve devlet kurumunun sıkı ilişkilerinden, kraliyet çocuklarının aldıkları eğitimlerden, bir prenste bulunması gereken vasıflardan bahsedilmiştir. *Altın Çağ* alt başlığında (324-344) III. Amenhotep'in seferleri ve inşaa faaliyetleri ve dış ülke politikaları anlatılır. *Kral Devrimi* alt başlığında yazar (345-371), Akhenaton hükümdarlığında doruğa çıkan güneş tanrı tapınımı, Tanrı Amon'un gözden düşüşü, Akhenaton'un eşi Nefertiti'nin kralla eş tutulan statüsü mercek altına alınır.

Kısım IV: Askeri Kudret ana başlığı (375-467) altında anlatılan ve M.Ö. 1322-1069 yıllarına tarihlenen olaylar, Sıkıyönetim, Savaş ve Barış, Zafer ve Trajedi, İki Taraf Keskin Kılıç alt başlıkları ile detaylandırılmıştır. Bu bölümde son büyük firavun olarak adlandırılan II. Ramses'in askeri politikalarına değinilir. *Sıkıyönetim* alt başlığında (377-398) Mısır tarihinde ilk defa Akhenaton döneminde kurulan düzenli ordunun temel stratejileri, askeri yapılanması üzerinde durulur. *Savaş ve Barış* isimli alt başlık (399-423) Hitit-Mısır arasındaki Kadeş Savaşı'nın ayrıntılı anlatımı ile başlar, tarafların savaş taktiklerini, çarpışılan coğrafyayı ve muharebelerin mutlak olmayan sonuçlarına göndermeler yapılır. *Zafer ve Trajedi* alt başlığında (424-444), parçalanmaya başlayan krallığa dair ilk işaretler gözler önüne serilir. Farklı kralların kısa hükümdarlık serüvenleri, düzensiz askeri girişimler ve bunun sonucunda zayıflayan Mısır uygarlığına değinilir. *İki Taraf Keskin Kılıç* (445-467) Eski Mısır'da insan yaşamının ucuzluğuna

dikkat çekmektedir ve IV. Ramses'ten, XI. Ramses'e kadar olan dönemlerdeki sürekli düşüştürme bahsetmektedir.

Kısım V: Değişim ve Çürüme ana başlığı (471-619) altında yer alan Bölünmüş Bir Hanedan, Lekelenmiş Bir Taht, Kaypak Talih, İstila ve İçebakış, Uzun Veda, Son alt başlıklarından oluşur. Mısır'ın M.Ö. 1069-1030 yılları arasındaki son dönemine şahitlik eden Kısım V'de, eski Mısır tarihinin sonuncu ve çalkantılı binyılı, Libya'nın denetimi ele geçirmesinden Roma'nın fethine kadar özetlenir. *Bölünmüş Bir Hanedan* alt başlığında (473-493), yeni bir yabancı; Lybia'nın istilasına uğrayan Mısır'dan bahsedilmiştir. *Lekelenmiş Bir Taht* alt başlığında (494-513), giderek yerleşmeye başlayan Lybia'lıların, Mısır'ı geleneksel yönetim biçimine dön-dürme girişimleri anlatılır. Kuşi saldırıları ve sonuçları ele alınır. *Kaypak Talih* (514-539) alt başlığında Kuşi hakimiyetinde olan Mısır'da tahta çıkan farklı Kuşi krallarının farklı politikalarına yer verilir. O dönemde Yakın Doğu'nun büyük kısmında hakim güç olan Asur'un tehdidi ile karşı karşıya kalan Kuşilerin, onlarla iyi ilişkiler kurmaya çalışmaları ve başarısız olmalarından bahsedilir. Bunlarla birlikte, güçlenmeye başlayan Babil İmparatorluğuna'da değinilir. *İstila ve İçebakış* alt başlığında (540-567), Persler tarih sahnesine çıkarılır ve Mısır'ın başta önem-semediği bu devletin zamanla başına nasıl bela olduğu hikaye edilir. Ancak Mısır'ın Persler tarafından fethedilmesi büyük bir felaket olmaktan uzaktır çünkü ülkenin yeni hükümdarları Nil vadisine yeni bir hareketlilik kazandırmıştır. Lakin 334'de İskender gelir. Persler iki ayrı mücadelede içlerinde Mısırlılar'ında bulunduğu farklı etnik gruplar ile İskenderle savaşır. İskender Mısır'da Pers egemenliğine son verir ve yeni hükümdar olur. *Uzun Veda* alt başlığında (568-593) İskender'in M.Ö. 332 yılında Mısır'da askeri yönetimi Makedonlara teslim ederken, sivil meseleleri biri Mısırlı diğeri Pers iki valiye bırakmasına, böylece oluşturmak istediği güçler ayrılığı düşüncesi ile denge sağlamaya çalışmasına değinilmiştir. Ancak onun beklenmeyen ölü-mü, İskender'e en yakın komutanları imparatorluğu paylaşma savaşına sokacaktır. Bunun sonucunda İskender'in çocukluk arkadaşı Ptolemaios, İskenderiye'de krallığını ilan ederek, İskende-riye'yi büyük bir ticaret merkezine, görkemli bir düşünce ve bilim yuvasına dönüştürür. Bu alt başlıkta ayrıca; iç karışıklıklara eklenen Suriye, Anadolu ve Trakya'daki mülk kayıplarının dev-letin parçalanmasını hızlandırmasından bahsedilmektedir. Bu esnada tutkulu ve genç bir devlet gelişmeleri aç gözlerle seyretmektedir. Bu devlet Roma'dır. Ptolemais'lar giderek güçlenen Roma ile iyi ilişkiler kurmuşlardır. Roma'da Mısır'ın dostuymuş gibi davranarak devletlerarası çıkar çatışmalarına seyirci kalmıştır. Oysaki, sadece doğru zamanı beklemektedir. Ptolemais'lar öyle bir raddeye gelmişlerdir ki, Roma'dan askeri destek karşılığında krallığı onlara vasiyet ederler. *Son alt başlığı* (594-615), Kleopatra'nın Ptolemaios'ların son umudu olarak doğması ile başlar. Akdeniz'deki güçlerini neredeyse kaybeden Ptolemaios'ların giderek büyüyen Roma İmparatorluğu ile ilişkileri sentezlenir. Kleopatra'nın Caesar ve Antonius ile olan gönül iliş-kilerinin ülke üzerindeki etkileri analiz edilir. Ancak sonuçları trajik olur. M.Ö. 30 yılında Kleopatra canına kıyar ve ülkesi Roma'nın egemenliğine girer. Roma, Ptolemaioslar'ın izini sonsuza dek sildiğini düşünse de, yıkılan kentin taş blokları üzerinde yer alan dört hieroglif: sandalet bağı, yılan, bir dilim ekmek ve bir alüvyonlu toprak parçası firavun uygarlığının gerçek özünü gözler önüne sermektedir. “*Ank djet*” yani ebediyen yaşayan anlamına gelir bu hierog-lifte yazanlar. Kısım V'de oldukça manidar bir biçimde şu son sözlerle biter: “*Bu kitap da eski Mısır uygarlığına adanmış, sonsuza dek yaşayacak olan bir kitabdır*”.

Sonsöz (616-619) de yazar tarafından: “*Eski uygarlıkların çarpışmasından Soğuk Savaş'a ve ötesine kadar Mısır kendisini olayların merkezinde bulduğu*” vurgulanır. Gerçekten de firavun kültürü Romalılar ve ardıllarının bilinçaltına yer etmiştir. Günümüze kadar ulaşan mimari ve plastik eserler bu durumu kanıtlanmaktadır. Kısacası Roma egemenliğinden Hıristiyanlığın yayılmasına, Arap fethine ve modern dünyanın neden olduğu değişikliklere dek eski Mısır bir kavram ve ideal olarak sadece hayatta kalmaz, giderek gelişir.

Kitabın, *Notlar* bölümünde (620-630) kitabın içerisinde yapılmış olan alıntılarının listesini sunulur. *Kaynaklar* kısmında (631-677) yararlanılan antik kaynaklar ve modern literatür verilmiştir. Yazarın şükranlarını dile getirdiği *Teşekkürler* (678) kısmının ardından gelen *Dizin* bölümü (679-688) ise kitap içerisinde aranılan bilgilerin kolayca bulunması adına düzenlenmiş, faydalı bir bölüm olmuştur.

Mısır, yüzyıllar boyunca onunla ilişki kuran herkesi farklı açılardan yakalamış, farklı şekillerde etkilemiştir. Eski Mısır Uygarlığı'nın bünyesinde barındırdığı ne varsa, bugün sinema, edebiyat, mimari ve turizm aracılığıyla dünyanın dört bir yanındaki insanların hayal güçlerinde hala canlıdır. Tarih, onları yaşatmaya devam ederek, Eski Mısırlılara istediklerini vermiştir!